

УДК 378:39

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.76-2.20>**Ю. В. Липчанська**викладач кафедри образотворчого мистецтва
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

ЕТНОКУЛЬТУРНА НАПРАВЛЕНІСТЬ НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

У статті визначено актуальність проблеми етнокультурної направленості, обґрунтовано суть поняття, принципи етнокультурної направленості у вищій школі. Побудова освітнього процесу за етнокультурною направленістю у вищій школі реалізується за такими принципами: вклучення у єдину етнокультурну традицію, переходу від національної культури до пізнання культур народів спільного проживання у державі та прийняття світових культурних цінностей, діалогу культур.

Ключове поняття «культура» як центр дефініції «етнокультура» має багато пояснень. Насамперед будь-який предмет або явище культури сприймається не як наслідок дії природних сил, а як результат діяльності людини, направленої на вдосконалення, обробку, перетворення, тобто культура розуміється як зміна природного об'єкта під впливом людини.

Поступово дефініція «культура» почала застосовувати для позначення виховання, освіти, удосконалення самої людини, певного ступеня освіченості й вихованості особистості. У сучасному світі це поняття продовжують досліджувати. Сьогодні культура – складне, багатогранне та багатоаспектне поняття, яке охоплює всю людську діяльність у сферах матеріального і духовного виробництва.

Етнічна культура походить від класичного визначення, котре ґрунтується на уявленні про неї як про локальне явище цілісного процесу світової культури. Вона є рушійною силою згуртування націй, толерантного виховання, етнічних комунікацій.

Основним провідником школярів у етнокультуру є педагог. Саме тому особливого значення набуває етнокультурна підготовка майбутніх учителів. Однією зі складових частин етнокультури є образотворче мистецтво як носій народної творчості України. Це вказує на необхідність формування етнокультурної компетентності майбутніх учителів образотворчого мистецтва як провідників, покликаних передавати етнокультурні традиції від одного покоління етносів до інших, підтримувати позитивні педагогічні тенденції за умов спільного проживання різних народів.

Ключові слова: культура, етнокультура, діалог культур, національна традиція, культурні цінності, світові надбання, професійна діяльність, підготовка студентів, образотворче мистецтво.

Постановка проблеми. За умов глобальних інтеграційних процесів сфера освіти потребує радикальних змін, щоб задовольнити потреби світової спільноти. Здійснювати ефективний виховний вплив на особистість сучасної молоді можливо, використовуючи новітні підходи, беручи до уваги класичні освітні парадигми з урахуванням вимог сьогодення, однак слід пам'ятати, що педагогічний процес насамперед має нести етнічні та культурні цінності людства. Особливо це стає актуальним за умов стрімкої інформатизації освітнього процесу, міждержавної інтеграції світового співтовариства. Саме тому постає проблема формування етнокультурної компетентності майбутніх фахівців у контексті професійної підготовки.

У сучасному закладі вищої освіти не повинно бути звичайної передачі готових знань про етнічну культуру. Формування етнокультурної компетентності має відбуватися через розвиток креативного мислення, креативності та національних почуттів студентів. Погоджуючись зі словами Г. Ващенка про те, що «вселюдська культура складається із надбань і досвіду різних народів» [3], підкреслимо важливість безперервної передачі від покоління

до покоління найкращої мудрості народу. За умов створення етнокультурного (полікультурного) виховного середовища забезпечується творча розумова діяльність всієї нації та кожної людини.

Аналіз основних досліджень і публікацій показав, що теоретичні засади формування етнокультурної компетентності розглядаються у наукових працях Л. Маєвської, Е. Мілованової, О. Нестеренко, А. Осадчука, О. Отич, Т. Поштарьової, Л. Соляр, Г. Лозко. На особливості формування етнокультурної компетентності у студентської молоді вказано у роботах О. Гуренко, В. Кириченка, Л. Коваль, О. Будник. Загальні питання вдосконалення змісту педагогічної освіти відображено у дослідженнях І. Беґа, І. Зязюна, Н. Лисенко, В. Кременя, Н. Кузьміної, А. Маркової, Н. Ничкало, О. Пехоти. Як засіб формування самосвідомості та національної ідентичності студентської молоді етнокультурну компетентність розглядають Л. Паламарчук, Г. Волков, С. Борисова, О. Красовська, В. Струманський та ін.

Метою статті є визначення ролі етнокультурної направленості майбутніх педагогів у системі навчання і виховання закладу вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Основним провідником засвоєння культури й етнічного спадку минулих поколінь у всі часи вважається вчитель. Він як фасилітатор повинен залучати молоде покоління до традицій народу, формувати культурні цінності, удосконалювати та поглиблювати етнонаціональну культуру молоді. За таких обставин за умов реформування освітньої системи особливого значення набуває саме етнокультурна компетентність майбутніх учителів як невід'ємна частина їхньої професійної підготовки у педагогічних закладах вищої освіти.

Найважливіше завдання освіти та виховання молоді у нашій державі – примноження, збереження народного досвіду, надбань, етнічних і культурних артефактів. Саме тому дослідження феномену етнічної культури, належності, етнокультурної направленості вивчається в історико-філософських і психолого-педагогічних аспектах.

Сутність етнокультурної направленості освіти відображено у нормативно-правовій документації та наукових дослідженнях. Так, Т. Мацейків визначає етнокультурну направленість як особливу характеристику освіти, що показує, якою мірою її завдання, мета, зміст, технології виховання і навчання орієнтовані на розвиток і соціалізацію особистості як суб'єкта етносу і як громадянина держави, здатного до самовизначення за умов сучасної світової цивілізації (Мацейків, 2008).

Побудова освітнього процесу за етнокультурної направленості у вищій школі реалізується з дотриманням таких принципів, як:

1. Принцип включення у єдину етнокультурну традицію. Освітній процес має відображати зміст накопиченого фонду національних і культурних цінностей, досягнень свого етносу, особливостей його історичного та соціального досвіду. Спираючись на національну культуру, заклади вищої освіти створюють середовище духовного комфорту, відчуття соціальної захищеності. Включення студентської молоді у рідну етнокультурну традицію є успішним за умови застосування принципу реалізації конституційного права виховання і навчання рідною мовою.

2. Принцип переходу від національної культури до пізнання культур народів спільного проживання у державі та прийняття світових культурних цінностей. Цей принцип найкраще розкривається у словах М. Стельмаховича про те, що «через засвоєння своїх, власних, народних, національних надбань можна по-справжньому опанувати загальнолюдськими духовними цінностями» [10]. Тобто національне зближення між різниці культурами має відбуватися на ґрунті розвитку народних національних культур.

3. Принцип діалогу культур. Цей принцип є сприятливою основою для формування міжетніч-

ної толерантності, культурного взаєморозуміння та саморозвитку [8].

Таким чином, освітній процес у вищій школі має наповнюватися національною культурою, а також доповненою та збагаченою інформацією про культуру інших народів світу.

В. Мадзігон акцентує на тому, що сучасна освіта «покликана виробити в кожного громадянина звички, настанови та цінності, без яких неможливе функціонування демократії. Формування демократичних цінностей у системі здійснюється через усі без винятку аспекти навчально-виховного процесу, на всіх його рівнях – змістовому, організаційному, функціональному, комунікативному» [6].

Розглянемо ключове поняття «культура», без пояснення якого неможливо розглянути етнокультурну спрямованість освіти студентів.

У науково-педагогічній спільноті існує багато трактувань цього поняття. Саме слово «культура» з'явилося ще в античну епоху й у перекладі з латинського «cultura» означає «обробка», тобто «культування». Це говорить про те, що культура «розуміється як зміна природного об'єкта під впливом людини», «будь-який предмет або явище культури сприймається не як наслідок дії природних сил, а як результат діяльності людини, направленої на вдосконалення, обробку, перетворення» [7].

Поступово слово «культура» стала застосовувати для позначення виховання, освіти, удосконалення самої людини, певного ступеня освіченості й вихованості. Упродовж багатьох століть у західноєвропейських і вітчизняних філософських думках поширювалися різні культурні концепції, а саме предметно-ціннісна, діяльнісна, особистісно-атрибутивна тощо. Це підтверджує існування значної кількості визначень культури: універсальна властивість суспільного життя людей (В. Давидович, Ю. Жданов, М. Каган), творча діяльність людини, у процесі якої відбувається розвиток особистості як активного суб'єкта цієї діяльності (В. Біблер, Л. Коган, Н. Злобін, А. Арнольдов), внутрішня сутність людських ідей, феномен людського духу (М. Каган), сукупність духовних і матеріальних цінностей, створених людиною, головними з яких є добро і краса (М. Реріх).

Ж. Руссо культуру розглядав як плід свідомої, розумової діяльності людини [13].

Сучасне пояснення культури відображене у визначенні Т. Чікаєвої: «Культура – це складна історична структура, що формується і розвивається через систему духовних утворень, які приймаються тією чи іншою мірою нацією, котра визначає основні риси поведінки суб'єкта культури. Під нею треба розуміти систему переконань, оцінок, картин світу, ідей та ідеологій» [13].

Слід звернути увагу на визначення культури за А. Кребером, який вважає, що культура – це сукуп-

ність явних і неявних форм поведінки, придбаних і переданих за допомогою символів, а ядро її становлять традиційні, отримані та відібрані на основі історичного досвіду ідеї та пов'язані з ними цінності. Вчений бачить у культурі усталену сукупність ціннісних орієнтирів, поведінкових норм, традицій, стереотипів, прийнятих у країні або групі країн і засвоєних особистістю [13].

Культура складна, багатогранна та багатоаспектна. Вона охоплює всю людську діяльність у сферах матеріального і духовного виробництва.

Етнічна культура походить від класичного визначення, яке ґрунтується на уявленні про неї як про локальне явище цілісного процесу світової культури (локальний від лат. locus – місце, місцевий, «той, що не виходить за визначені межі»). У сучасних вітчизняних і зарубіжних дослідженнях етнічна культура розуміється як сукупність етнодиференціюючих і етноінтегруючих характеристик культури. У дослідженнях Г. Лозко етнічна культура описується як «сукупність матеріальних і духовних цінностей, вироблених певним етносом упродовж його історії на його власній території засобами етнічного самовираження (рідною мовою, рідною релігією) і не включає імпортованих зразків (наприклад, світових релігій)» [5].

Українські етнологи (В. Кафарський, Б. Савчук та ін.) визначають етнічну культуру як сукупність властивих етносу способів, елементів, структур життєдіяльності, що забезпечують його збереження та розвиток і завдяки своїм яскравим самобутнім рисам виконують етноідентифікуючу функцію [14]. Будучи невід'ємною ознакою етносу, вона є культурою людей, пов'язаних між собою спільністю походження й історичного розвитку.

В. Заслуженюк, В. Присакар і Г. Філіпчук етнічну культуру відносять до пріоритетів, які допоможуть згуртувати всіх людей різних національностей, що населяють єдину країну, і виховати освічене, толерантне, компетентне в цій галузі покоління [4; 12].

Поняття «етнічна культура» розглядає у своєму дослідженні культуролог Г. Абрашкевичус. Вона розмежувала це поняття з культурою етносу та розкрила етнокомунікативний метод аналізу процесів становлення й розвитку культури етносу, який виходить із рівня та ступеня розвитку способів спілкування, міжособистісних комунікацій, різноманітності шляхів формування світоглядних настанов та інформаційно-комунікативних технологій. Цікавим у дослідженні науковця є аналіз механізмів адаптації етнокультури до інформаційного суспільства, технологій передачі та збереження культурної інформації [1].

Однією зі складових частин етнокультури є образотворче мистецтво як носій народної творчості України. Дослідження Є. Антоновича, В. Проціва,

С. Свида [2], О. Ковальова, В. Титаренко [11] підтверджують виховне та навчальне значення образотворчого мистецтва. Воно є своєрідним оберегом національної культури у повсякденній мобільності та відкритості життя суспільства. Образотворче мистецтво є найбільш рухомим і досить активно формує у людини сучасне естетичне ставлення до часу та дійсності, знаходить своє місце в усіх сферах пізнавально-практичної діяльності.

Одним із видів образотворчого мистецтва, який повною мірою розкриває етнічну культуру, є декоративно-прикладне мистецтво. Широкий спектр функцій декоративного мистецтва, його доступність, різноманіття видів дозволяє ефективно використовувати його як в естетичному вихованні молоді, так і при формуванні знань про етнокультурну спадщину нації.

Сьогодні в Україні не лише вдалося зберегти народне мистецтво, але й відродити інтерес молоді до нього. Щоб не втратити цей інтерес, доцільно більш ґрунтовно реалізувати одне із основних завдань, які стоять перед сучасною педагогічною освітою – виховання здатності до сприйняття цілісної картини світу; прагнення до збереження національної самобутності та культурної спадщини України як невід'ємної складової частини загальнолюдської культурної скарбниці.

Це вказує на необхідність формування етнокультурної компетентності майбутніх учителів образотворчого мистецтва як провідників, покликаних передавати етнокультурні традиції від одного покоління етносів до інших, підтримувати позитивні педагогічні тенденції за умов спільного проживання різних народів.

Висновки і пропозиції. За сучасних умов реформування освітньої галузі виховний вплив на особистість сучасної молоді важливо здійснювати, використовуючи новітні підходи та враховуючи класичні освітні парадигми. Стрімка інформатизація освітнього простору особливо вимагає виховувати підростаюче покоління, базуючись на історичних пам'ятках, культурній спадщині та традиціях народу.

Основним провідником школярів в етнокультуру є педагог. Саме тому особливого значення набуває етнокультурна компетентність майбутніх учителів як невід'ємна частина їхньої професійної підготовки у педагогічних закладах вищої освіти.

Перспективи подальших розвідок убачаємо у вивченні наявного рівня етнокультурної компетентності студентів-магістрів образотворчого мистецтва, готовності до професійної діяльності у конкретному етнокультурному середовищі й аналізі чинників, що мають істотний вплив на її формування у закладах вищої освіти України.

Список використаної літератури:

1. Абрашкевичус Г.О. Міжнародні комунікації в полі етнічному соціумі (на прикладі діяльності Кримського республіканського товариства литовської культури ім. М.К. Чюрльоніса) : автореф. дис. ... канд. культурол. наук: 26.00.01. Сімферополь. 2009. 24 с.
2. Антонович Є.А., Проців В.І., Свид С.П. Художні техніки у школі : навчально-методичний посібник. Київ : ІЗМН, 1997. 312 с.
3. Ващенко Г. Виховання волі й характеру : твори. Київ : Школяр, 1999.
4. Заслуженюк В.С., Присакар В.В. Формування в школярів культури міжнаціонального спілкування. *Педагогіка і психологія*. 1999. № 1. С. 14–18.
5. Лозко Г. Етнологія України: філософсько-теоретичний та етнорелігійознавчий аспект. Київ : АртЕК, 2001.
6. Мадзігон В.М. Інформатизація в контексті демократизації освіти в Україні. *Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992–2002* : зб. наукових праць до 10-річчя АПН України. Харків: «ОВС», 2002. С. 23–37.
7. Маркова А.Н. Культурологія. Історія мирової культури : учебное пособие. Москва : Волтерс Клувер, 2009. 496 с.
8. Мацейків Т. Етнокультурна спрямованість шкільної освіти і виховання. *Гірська школа українських Карпат*. 2008. № 4–5. С. 394–397.
9. Моль Абрам. Социодинамика культуры / пер. с фр., предисл. Б.В. Бирюкова. Москва : Издательство ЛКИ, 2008. 416 с.
10. Стельмахович М.Г. Українська родинна педагогіка. Київ : ІСДО, 1996. 288 с.
11. Титаренко В.П. Методика викладання декоративно-прикладної творчості. Полтава, 2004. 249 с.
12. Філіпчук Г.Г. Громадянське суспільство й освіта в контексті глобальних і етнонаціональних процесів. *Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992–2002* : зб. наук. праць до 10-річчя АПН України. Харків : ОВС, 2002. С. 227–241.
13. Эрэнгросс Б.А., Апресян Р.Г., Ботвинник Е.А. Культурология : учебник. Москва : Издательство «Оникс», 2007. 480 с.
14. Budnyk, O., Blyznyuk, T. Ethnic Education of Personality in the Context of European Integration. *Wielokulturowość – międzykulturowość obszarami edukacyjnych odniesień / pod redakcją naukową Alicji Szerlag*. Oficyna Wydawnicza "Impuls". Krakow, 2005. S. 17–28.

Lypchanska Yu. Ethnocultural direction of high school education and education

The article determines the relevance of the problem of ethno-cultural orientation, substantiates the essence of the concept, principles of ethno-cultural orientation in higher education. The construction of the educational process by ethno-cultural orientation in higher education is implemented according to the following principles: inclusion in a single ethno-cultural tradition, the transition from national culture to the knowledge of the peoples of the common life in the country and the adoption of world cultural values, dialogue of cultures.

The key concept of "culture" as the center of the definition of "ethnoculture" has many explanations. First of all, any object or phenomenon of culture is perceived not as a result of the action of natural forces, but as a result of human activity aimed at improving, processing, transforming, that is, culture is understood as a change of a natural object under the influence of man.

Gradually, the definition of "culture" began to be used to refer to the education, education, improvement of the person, a certain degree of education and upbringing of the individual. In the modern world, this concept is still being explored. Today, culture is a complex, multifaceted and multidimensional concept that encompasses all human activity in the fields of material and spiritual production.

Ethnic culture comes from the classical definition, which is based on the idea of it as a local phenomenon of a holistic process of world culture. It is the driving force behind the unity of nations, tolerant upbringing, ethnic communication.

The main guide for students in ethnoculture is the teacher. That is why ethnocultural training of future teachers is of particular importance. This points to the need to shape the ethno-cultural competence of future teachers of fine arts as guides to transmit ethno-cultural traditions from one generation of ethnic groups to the other, to support positive pedagogical tendencies in the conditions of cohabitation of different peoples.

Key words: culture, ethno-culture, dialogue of cultures, national tradition, cultural values, world heritage, professional activity, student training, fine arts.